

Šiuolaikinės informacinės technologijos švietime: kalbos problema

Valentina DAGIENĖ
Matematikos ir informatikos institutas

Informacinė visuomenė - naujas gyvenimo būdas

XX amžiaus pabaiga pažymėta „informacinės visuomenės“ kūrimo nerimu. Kiekvieną dieną per radiją, televiziją, spaudą, paskaitas, seminarus kartojami šie žodžiai. Nė viena konferencija neįstengia jų išvengti. Kartodami šiuos žodžius tarytum ritualą, siekiame (greičiausiai nesąmoningai) iškviešti magiškas, vidines žmogaus galias, kad trokštami, visuomenės pažangą skatinantys dalykai išsipildytų.

Europos Sąjunga drauge su dešimčia asocijuotųjų šalių imasi spręsti informacinės visuomenės keliamus uždavinius. Lietuva yra tarp tų dešimties. Todėl Lietuvai informacinės visuomenės kūrimas tampa svarbiu strateginiu uždaviniu.

Pasaulio pažinimą siejame su trimis pagrindiniais komponentais: materija, energija, informacija. Pirmieji du seniai išsikovojo deramą vietą ir pripažinimą tiek moksle, tiek švietime, tuo tarpu tretysis vis tebesklando miglose, ypač švietime: neaišku, nei ko mokyti, nei kada, nei kas turėtų mokytį. Vėlgi kartojami teiginiai apie informacijos svarbą, tačiau nuo to nedaug kas keičiasi.

Norime ar nenorime – kuriame ir turėsime kurti informacinę visuomenę. Tai objektyvi realybė. Tad naudingiau būtų suprasti jos plėtros dėsnius, išmanyti jai keliamus uždavinius ir pagal galimybes prisidėti ar dalyvauti jos kūrime.

Esama daug informacinės visuomenės apibrėžčių: nuo trumpučių žinyuose pateikiamų apibūdinimų iki išsamių vadovėlišių aiškinimų. Tačiau visuomet svarbu suvokti sąvokos šerdį. Informacinės visuomenės esminis požymis: jos svarbiausias produktas – informacija, o pagrindiniai ištekliai – žinios. (Palyginkime: industrinės visuomenės svarbiausias produktas – pagamintos prekės, o pagrindinis išteklius – kapitalas.) Taigi informacinėje visuomenėje kokios nors grupės sėkmė ar nesėkmė priklauso nuo jos sugebėjimo panaudoti savo kūrybines galias ir žinias, o ne nuo gamybinio pajėgumo.

Parengtose rekomendacijose „Europa ir pasaulio informacijos visuomenė“¹ gana išsamiai aprašomi nauji bendro gyvenimo ir darbo būdai. Sakoma, jog informacijos ir ryšių technologijos sukelia naują pasaulinę pramoninę revoliuciją, kuri atveria milžiniškas galimybes žmogaus protui ir sudaro sąlygas mūsų bendro gyvenimo ir darbo būdams pakeisti. Šios revoliucijos esmė – informacija kaip žinojimo išraiška.

Šiuolaikinė informacinė technologija gali apdoroti, atgaminti ir perduoti bet kurios rūšies informaciją nepaisant atstumo, laiko bei jos apimtį.

Informacinės visuomenės sukūrimas turėtų pagerinti Europos piliečių gyvenimo sąlygas, padidinti ekonominę efektyvumą, sukurti daug naujų darbo vietų, sudaryti sąlygas kiekvienam maksimaliai panaudoti savo vidines jėgas.

Daugiakalbė Europa nori išlikti lygiaverte Amerikos ir Azijos šalių partnere, jų stipria konkurente. „Europiečių paruošimas informacijos visuomenės gimimui yra prioritetas uždavinys. Pagrindinis vaidmuo, be abejo, atiteks švietimui, mokymui bei propagavimui.“²

Informacinė visuomenė: švietimas ir kalba

XX amžiaus antrojoje pusėje Europos šalys patiria radikalių politikos, ekonomikos, socialinio gyvenimo pokyčių. Tie pokyčiai vyksta vis greičiau, šalys nebegali prisitaikyti skyrium kaip anksčiau.

Pramonė norėdama išlaikyti aukštą lygį, greitai reagavo į pokyčius: keitėsi vadovavimas, produkcijos gamyboje ir paskirstyme diegiamos modernios technologijos, vartotojų poreikių tenkinimas tapo itin svarbiu dalyku. Tačiau švietimas kinta per lėtai. Žymus pasaulio kompiuteristas ir edukologas Seymouras Papertas pabrėžia, kad informacijos amžiuje „konkuruojantis sugebėjimas bus sugebėjimas mokytis“³, sugebėjimas keistis, įgyti vis naujų įgūdžių.

Visuomenė bando spręsti problemas, susijusias su informacinės technologijos panaudojimu švietime. „Besikeičianti visuomenė gali mokytis visą gyvenimą“ – tai tezė iš rekomendacijų Europos Tarybai. Ir nurodomas vienas iš būdų tam pasiekti – tai nuotolinis (distancinis) mokymas ir mokymasis.

Europos komisija galėtų rūpintis kokybiškais programų ir kursų standartais, tačiau kalba turėtų rūpintis mes patys. Anot Stasio Keino, „ir niekuomet neišleistina iš akių, kad jokių dokumentų ar nurodymų pamatu neturi būti teršiama bei darkoma nė viena kalba“⁴.

Europos pramoninkai, aukšto lygio ekspertai, dalyvaudami apskritojo stalo diskusijoje, numatė svarbiausias ateities švietimo gaires. Pagrindiniais sąmoningo, išsilavinusio ateities švietimo gaires. Pagrindiniais sąmoningo, išsilavinusio ateities švietimo visuomenės piliečio gebėjimais laikomi šie⁵:

- geras gimtosios kalbos mokėjimas, rašybos, sintaksės pagrindai;
- matematikos ir gamtos mokslų pagrindų supratimas, gebėjimas valdyti naujas technologijas;
- kritinis mąstymas: gebėjimas spręsti problemas atskiriant faktus nuo išankstinių nuostatų;
- mokymosi technikos įgūdžiai, padedantys įgyti naujų žinių ir prisitaikyti prie naujų situacijų;
- gebėjimas komunikuoti, kitų Europos kalbų mokymasis.

Pirmasis reikalavimas skirtas geram gimtosios kalbos mokėjimui, paskutinysis, tarytum uždarantis ratą, – komunikavimui. Neįmanoma komunikuoti be sugebėjimo logiškai dėstyti mintis, be rišlaus ir vaizdingo mąstymo gimtąja kalba.

Rekomendacijų Europos Tarybai pratarmėje prof. Laimutis Telksnys pabrėžė, kad „tik informacijos visuomenės nariai, mokantys naudotis informacijos technologijų teikiamosiomis galimybėmis, galės atlikti pagrįstus sprendimus, našiai dirbti [...], skleisti žinias, puoselėti lietuvių kalbą, kultūros vertybes ir kurti teigiamą Lietuvos įvaizdį pasaulyje“ [8].

Gimtoji kalba tampa vis svarbesniu informacinės visuomenės komponentu. Būtina gerai mokėti gimtąją kalbą. Tačiau čia susiduriama ir su kita klausimo puse.

Informacinė technologija atlieka vis didesnę vaidmenį visuomenėje. Ji daro visa apimantį poveikį ne tik informatikams profesionalams (specialistams), bet ir visiems piliečiams.

Europa yra daugiakalbė, todėl komunikavimas būtinas. Kasdien gauname srautus informacijos įvairioms kalboms. Šiuo metu vyrauja didžiųjų, technologiškai pirmaujančių valstybių kalbos.

Mažos šalys turi sukurti priemones, kaip efektyviau perteikti informaciją gimtąja kalba. Išskyla itin opūs kalbos, kaip vertybės, suvokimo, kalbos visumos įsisąmoninimo, terminologijos klausimai.

Ilgą laiką kalba nebuvo suvokiama kaip reikšminga pažinimo priemonė. Požiūris pasikeičia XX amžiuje. Kuriasi įvairių mokslų kalbos. Mokslo raida sąlygojo terminologijos tyrinėjimo, frazių ir terminų tikslinimo svarbą. Terminologijos vaidmuo moksle yra gana svarus⁶. Terminija gali stabdyti arba skatinti paties mokslo pažangą. Teorijų kaitos procese, atsiradus naujoms realijoms, tenka tikslinti terminus, nes nuo jų smapratos priklauso mokslinės medžiagos interpretavimas.

Kiekviena valstybė rūpinasi savo mokslo kalbos kūrimu, nes tai susiję su intelektiniu potencialu. Tačiau mokslo kalbą vartoja tik nedidelė visuomenės dalis. Kas kita – komunikavimo priemonės.

Siekama, kad prie informacinės visuomenės kūrimo prisidėtų kiekvienas šalies pilietis. Vadinasi, informacinės technologijos kalba turi būti prieinama ir suvokiama kiekvienam piliečiui, ji negali griauti gimtosios kalbos esminių dėsnių, o turi lanksčiai prie jų prisitaikyti.

Norėdami išlaikyti tautos kalbą, turime sutelkti pastangas jos prisitaikymui prie naujų sąlygų. Informatikos kalba reikalinga visai visuomenei. (Informatikos terminą siūlau suprasti plačiaja prasme: tai yra disciplina, susijusi su informacijos tvarkymu bei kompiuterio panaudojimu.)

Informacinės technologijos sąvoka šiandien tokia pat populiari, kaip ir žodis „kompiuteris“. Remdamiesi UNESCO parengtais dokumentais⁷, informacine technologija laikytume informatikos priemonių ir metodų taikymą visuomenėje.

Vartojant kompiuterius bei informacinės technologijos priemones, susiduriama su šaliai gyvybiškai aktuali problema: kalbos (programinės įrangos) lituanizavimu. Daugelis Europos valstybių sėkmingai sprendžia šią problemą. Lietuviams pritrūksta tai lėšų, tai nuostatų, tai organizavimo, tai darbo išbaigtumo...

Galima būtų skirti keturias šiuo metu itin aktualias informacinės veiklos bei darbo kompiuteriu sritis, kurių programinės įrangos lituanizavimas yra neabejotinai svarbus:

- raštvedyba;
- komunikavimas;
- informacijos skleidimas ir paieška;
- mokomosios programos.

Tai išsamių tyrimų, gilaus apmąstymo, visapusiškai parengtų projektų reikalaujančios sritys. Trumpai aptarsiu kiekvienos šių sričių pagrindines problemas.

Raštvedyba

Tai viena populiariausių kompiuterių panaudojimo krypčių. Niekam nekyla abejonių, kad raštus patogiau rengti kompiuteriu. Ir rengia. Net mokykloje mokiniai gana greit išmokomi naudotis teksto tvarkymo sistemomis.

Tačiau ar turime bent vieną lietuvišką tekstų rengimo sistemą? Tiek švedai, tiek norvegai, tiek lenkai turi išsivertę populiarių programinių priemonių tekstams rengti, netgi patys yra sukūrę patogių, specialiai mokymui pritaikytų teksto tvarkymo sistemų.

Pirmoji kregždė Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose – operacinės sistemos OS/2 vertimas. Į jos komplektą įeina nedidelis redaktorius. Tik ar jis bus populiarus mūsų mokyklose? Kalbėdamiesi su informatikos mokytojais, girdime, kad kai kurie jų jau išmetė OS'ą su viskuo ir naudoja įprastą programinę įrangą...

Teksto tvarkymo sistemos išvertimas į lietuvių kalbą – tai ne tik anglišku atitikmenų, terminų sukūrimas. Visų pirma tai didžiulis darbas parengiant dokumento tvarkymo sampratos koncepciją. Antra, tai tam tikros raštų kalbos mokymo sistemos sukūrimas. Trečia, įvairių dalykų integravimas, ypač vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose, kuriose integracija būtina, tačiau nelengvai įgyvendinama.

Galime pasidžiaugti, kad jau turime neblogų teksto tvarkymo sistemų mokomųjų knygų⁸. Nors jose programinė įranga ir pateikiama anglų kalba (nėra lituanizuoto Word'o)...

Komunikavimas

Kompiuteris – puiki komunikacinė priemonė. Paprasčiausias ir pigiausias komunikacijos būdas – elektroninis paštas, jį puikiai galima panaudoti mokymui⁹.

Jau prieš keletą metų Atviros Lietuvos fondo „Naujų technologijų“ programa suteikė galimybę visoms kompiuterius turinčioms Lietuvos mokykloms nemokamai naudotis elektroniniu paštu. Daugelis mokyklų greit pajuto šios priemonės patogumą, užmezgė ryšius su įvairiomis šalimis, įtraukė mokinius į aktyvią bendravimo veiklą¹⁰.

Įgyvendinant 1995-1997 metų „Lietuvos bendrojo lavinimo, profesinių ir aukštesniųjų mokyklų kompiuterizavimo“ projektą visos vidurinės mokyklos gavo po vieną kompiuterį su vertikliu (modemu). Taigi visoms Lietuvos mokykloms atsiveria galimybės komunikuoti elektroniniu paštu.

Rašyti laiškus į užsienį – paprasta. Paprastai rašoma angliškai – jų abėcėlei pritaikytas kompiuteris. Rašant Lietuvoje susiduriama su didžiulėmis problemomis. Tekstai „švepli“, be nosinių. Labai nemalonu. Skaudžiausia, kad jaunimas pripranta prie tokių tekstų (akis greit prisitaiko) ir tai laiko normaliu dalyku.

Dažniausiai kaltė suverčiama teknikai: kompiuteris „nemoka“, „nagali“... Deja, kalta ne techninė įranga, o specialistų kultūra, ypač institucijų, valdininkų požiūris į lietuvių kalbą (kam skirti lėšas, jei be „be varnelių“ galima suprasti).

Labiausiai trūksta tvarkingai parengtos informacijos vartotojui: kaip susitvarkyti lietuviškus rašmenis kompiuteryje, kas galima ir ko negalima padaryti.

Informacijos skleidimas ir paieška

Ieškantiems kokios nors informacijos patariama jos ieškoti „Internete“. Neradus siūloma dar kartą pamėginti „Internete“.

Jau nesmagu prisipažinti, kad neturi savo puslapio „Internete“... Sakoma, kad Vokietija jau sukūrė per 2 milijonus WWW puslapių, Anglija – 1,7, Prancūzija – 0,7 milijono. Ir kasdien šie skaičiai eksponentiškai didėja. Lietuva persirito per 10 tūkstančių.

Ar ne laikas pasižiūrėti, kaip kultūringai pateikiama informacija tuose Lietuvos puslapiuose. (Gal kas nors imsis šio milžiniško darbo?) Dizaino, gal netgi daugiau informaciniu požiūriu buvo apžvelgtos puslapių grupės laikraščio „Naujoji komunikacija“ straipsnyje¹¹. O kalbos?

„Internetu“ ypač naudojasi jaunimas. Jaunimas kuria puslapius. Dažniausiai jam reikia patarimų, rekomendacijų, gal net pagalbos. Koks turėtų būti santykis tarp anglų ir lietuvių kalba pateikiamos informacijos? Kaip taisyklingai pateikti tekstus, kad pateikiamos informacijos? Kaip taisyklingai pateikti tekstus, kad užsieniečiai galėtų matyti lietuviškas raides su diakritiniais ženklais? Kokios turėtų būti svarbiausios rekomendacijos puslapių kūrėjams? Su šiais ir daugeliu kitų klausimų susiduriama naudojantis „Internetu“.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos kol kas dar mažai naudojasi šiomis informacijos sklaidimo ir paieškos priemonėmis, tačiau ateityje poreikis joms sparčiai didės. Praverstų spręsti šias problemas iš anksto.

Mokomosios programos

Programinė įranga, vartojama mokyklų kompiuteriuose, daro didžiulį poveikį mokinių kalbai. Tai neginčytina. Jei būtų daug ir mokymui tinkamos programinės įrangos, tai taisyklingi terminai gana greit įsitvirtintų mokinių kalboje. Tačiau, deja, originalių lietuviškų mokomųjų programų šiuo metu turime vos keletą vienetų, visos jos parengtos Atviros Lietuvos fondo „Naujųjų technologijų“ programos iniciatyva.

Tokia pat padėtis ir su verstine mokomąja programine įranga. Atrodytų, jos turėtų būti pakankamai mokyklose – juk patiems sunkiau kurti originalią nei išversti kitų šalių... Deja, kol kas turime tik lietuvišką operacinę sistemą OS/2 su priedais ir vieną oficialiai išverstą mokomąją programinę Logo Writer sistemą, vėlgi finansuotą „Naujųjų technologijų“ programos...

Mokyklinės programinės įrangos bei mokomųjų programų terminų problemos aptartos specialiai šiai problemai skirtame straipsnyje¹².

Terminologijos problemos

Senokai siekiama, kad tam tikri terminologijos darbai visur valstybės viduje ar tarpvalstybiniai bei tarptautiniai mastu būtų dirbami vienodai, kad būtų aiški terminų projektų, siūlymų, rinkų rengimo, pateikimo ir tvirtinimo tvarka. Tuo reikalu reikia turėti įvairioms terminologijos darbo grupėms taisyklių, nuostatų, standartų ir kitokių normatyvinių dokumentų¹³.

Terminai – viena iš kalbos problemų, susijusių su šiuolaikine informacine technologija. Jų kūrimo, o svarbiausia, tvarkymo ir nuolatinės priežiūros būtinybę supranta daugelis, tačiau dažniausiai apsiribojama žodžiais „reikia“, „būtina“, „svarbu“.

Lietuvoje informatikos terminų klausimas jau, galima sakyti, pajudėjęs į priekį. Išleisti trys žodynai¹⁴. Kalbininkai bei informatikai antuziastingai rengia terminologijos seminarus, buria darbo grupes. Tai sveikintina. Tačiau laikas kalbos terminų problemomis rūpintis valstybinio lygio. Valstybinės institucijos turi siekti glaudaus kalbininkų ir informatikų bendradarbiavimo (būtent bendradarbiavimo, o ne tarnystės) tiek kuriant informacinę technologiją, tiek projektuojant bendras programinės įrangos, mokomųjų programų vertimo, adaptavimo, priežiūros strategijas.

Vietoj išvadų - pasvajojimas

Sudaroma nuolat dirbanti klasifikuotų kalbininkų ir informatikų bendra darbo grupė (valstybės finansuojama). Ji rūpinasi šiuolaikinės informacinės technologijos kalbos problemomis, greitai reaguoja į besikeičiančias aplinkybes, rengia projektus, susijusius su informacinės technologijos diegimu švietime...

Grupė neturėtų būti kiekvieno norinčio tik gauti vieną ar kitą terminą (tam turėtų būti sukurta lengvai prieinama duomenų bazė) tarnas, tačiau diskutuoti, bandyti suvokti gilesnius kalbos darybos principus ir jos santykį su objektu galėtų būti bet kas...

LITERATŪRA

- ¹ *Europa ir pasaulio informacijos visuomenė. Rekomendacijos Europos Tarybai*, Lietuvos informatikos, ryšių ir elektronikos bendrija, Lietuvos informatikos, ryšių ir elektronikos fondas „Infrastruktūra“, Vilnius, 1997.
- ² Ibid., p. 9.
- ³ Seymour Papert, *The Children Machine: Rethinking School in the Age of the Computer*, Basic Books, 1993.
- ⁴ Stasys Keinys, „Dėl terminologijos darbo supratimo“, *Terminologija ir dabartis: Mokslo darbai*, Kaunas: Technologija, 1997, p. 105-110.
- ⁵ *Education for Europeans. Towards the Learning Society*, A Report from the European Round Table of Industrialists, 1996.
- ⁶ N. Aukštuolytė, „Žinojimo raidos kalbinis aspektas“, in *Terminologija ir dabartis: Mokslo darbai*, Kaunas: Technologija, 1997, p. 20-23.
- ⁷ *Informatics for Secondary Education: A Curriculum for Schools*, Paris: UNESCO, 1994.
- ⁸ Vytautas Būda, Teresė Veidaitė. *Microsoft Word 6,0 for Windows: Pirmosios pamokos*, Vilnius: Ars Computandi, 1996, ir Alina Dėmenienė, Vytautas Sinkevičius, Nijolė Sinkevičienė, *Raštvedybos ir tekstų apdorojimo sistema*, Kaunas: Technologija, 1996.
- ⁹ L. A. Welsh, *Using Electronic Mail as a Teaching Tool*, Communications of ACM, 1982, Vol. 23, N.2, p. 102-108.
- ¹⁰ Nijolė Kriščiūnienė, „Elektroninis paštas mokykloje“, in *Kompiuterizuotas mokymas Lietuvoje: Konferencijos darbai*, Vilnius, 1996, p. 51-53.
- ¹¹ Raimundas Žemaitis, „Lietuvos įvaizdis „Internetė“, *Naujoji komunikacija*, 1997 balandžio 23, nr. 1.
- ¹² Valentina Dagienė, „Mokomosios programinės įrangos terminologijos problemos“, *Terminologija ir dabartis: Mokslo darbai*, Kaunas: Technologija, 1997, p. 79-84.
- ¹³ Stasys Keinys, op. cit.
- ¹⁴ *Aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos žodynas*, red. Angelė Kaulakienė ir A. Kirejevas, Kaunas: Smaltija, 1997; Viktoras Dagys, Audronė Klupšaitė, Aidis Žandaris, *Informatika ir kompiuterių įranga. Aiškinamasis anglų–lietuvių terminų žodynelis*, Vilnius: Baltic Amadeus, 1995; Kalikstas Vytautas Paulauskas, Raimundas Jasinevičius, *Aiškinamasis kompiuterijos žodynas*, Kaunas: Technologija, 1995.

V. Dagienė. Šiuolaikinės informacinės technologijos švietime: kalbos problema. *Lituanistika pasaulyje šiandien: darbai ir problemos*, Baltos lankos, Vilnius, 3, 1998, p. 55-64.